

СИТНИ ПРИЛОЗИ

НЕКОЛИКО ПОДАТАКА О ПРВОМ ПРЕВОДУ »ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА« НА ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

О Јакову Ђудини, првом преводиоцу »Горског вијенца« на талијански језик, као и о његовом преводу, писано је више пута. Ако бацимо поглед на све што је написано, видимо да те узгредне биљешке, разбацане амо тамо по различитим часописима, или пак у већим студијама, не дају нам потпуне информације ни о преводиоцу нити о самом преводу. Ради тога намјера ми је изнијети нешто више података о томе на основу већ до сада писаног, као и властитог испитивања у том правцу.

У оскудности података о Ђудини и његовом преводу »Горског вијенца« није чудо да је д-р Харалампије Поленаковић у биљешци »Да ли је објављен Чулићев превод »Горског вијенца«?«, на основу једне вијести у »Подунавци« од 13 фебруара 1848 године, поставио питање о тобожњем Чулићевом преводу »Горског вијенца«¹⁾. У осврту на Поленаковићеву биљешку д-р Дурковић у чланку под истим насловом, конзултујући разне ауторе, који су писали о талијанским преводима »Горског вијенца«, закључује, да ови пошто »нису могли пронаћи никакве податке о тзв. Чулићевом преводу, не остаје нам ништа другог него да се сложимо са Поповићем«²⁾. Суд Павла Поповића односи се на превод Јакова Ђудине, који је неколико одломака штампао 1847 и 1848 године у тршћанском листу »Osservatore Triestino«. Поповић о томе пише: »Вероватно се на овај превод односи белешка у »Подунавци« 1848, бр. од 13 фебруара, у којој се објављује да је »професор српског језика у Пловачкој Академији у Трсту, господин Чулик« превео Г.В. на талијански »и дао га је већ штампати«³⁾.

Д-р Дурковић је у чланку изнио о Јакову Ђудини и неколико података с обзиром на споменути биљешку у »Подунавци«, а на основу којих се истовјетује Ђудина са Чулићем, како га је »Подунавка« крстила. Како је Ђудина уједно први настојао упознати свјетску јавност са дјелом бесмртног Његоша, вриједно је рећи неколико ријечи о њему и надопунити биљешке д-р Дурковића. Иако је Ђудина често

¹⁾ Стварање. Цетиње, II/1947, бр. 7—8, стр. 470.

²⁾ Историјски записи, Цетиње, III/1950, књ. V, св. 4—6, стр. 252.

³⁾ О Горском вијенцу, Београд 1923, стр. 217.

доносио у својим дјелима мишљења и оцјене појединих писаца и критичара о њему и његовим радовима, а сам Матија Бан оширније о њему писао у задарском листу »La Domenica«, а одатле и у посебној брошури⁴⁾, његово се име ријетко сусреће у нашим биографским приручницима, те се о њему мало што знаде.

Јаков Ђудина, поријеклом Србин, рођен је у Филипјакову код Задра 17 јула 1826 године. Гимназијске науке завршио је у Сплиту. Немајући средстава за даљње универзитетске студије нашао је пријем и заштиту код Франческа Дал Онгара и Пачифика Валусти у Трсту. Декретом од 27 новембра 1847 именован је био од аустријског министарства јавне наставе за професора српско-хрватског језика и књижевности на Наутичко-трговачкој академији у Трсту. За вријеме бурне 1848 године Ђудина је осумњичен због својих симпатија за републиканску владу у Венецији, а због шиканација аустријске полиције морао је да побјегне у Италију. Када је издана амнестија политичким кривцима, Ђудина се повраћа у Трст, али је његово мјесто на Наутичко-трговачкој академији било додијељено другом. Ђудина након тога одлази на студије права у Италију, гдје је постигао и докторат. Још за вријеме бављења у Трсту био је сурадник листа »Osservatore Triestino«, а затим је уређивао задарски лист »La Gazzetta di Zara« и службени лист »Osservatore Dalmato«. Написао је низ чланака и брошура, а особито се истакао превођењем наших пјесама на талијански језик. Највећи дио свога живота, све до смрти 11 марта 1900 године, провео је у Сплиту као јавни биљежник.

Чим је изашао из штампе »Горски вијенац«, Ђудина се бацио на превођење истог на талијански језик и неколико одломака штампао у листу »Osservatore Triestino«. Објављујући први одломак из »Горског вијенца« (пето »Коло«, стих 1210-1226) у »Osservatore Triestino« у бр. 125 од 17 октобра 1847 године, уредник листа Пачифико Валусти попратио је превод Ђудине са неколико ријечи, те, између осталог, каже: »Један изображени млади Далматинац госп. Јаков Ђудина подузео је да преведе у талијанском стиху трагедију црногорског Владике и ми предвиђамо добро тај његов потхват, јер ће се сигурно у Италији хтјети читати ово његово дјело. Далмација, гдје се племена и језици славенски и талијански укрштавају, повезују, мора да буде тло на којему треба да се упознају такођер и двије културе. У дужности је Далматинаца да предузму ову задаћу посредника, јер с једне и с друге обале Јадрана материјалне и интелектуалне везе не могу него да порасту у будућности, и биће дужност захвалности иницијаторима овог дјела времена. Италија, која је радо примила превод Томазеа, Пелегринија и у свим најновијим публикацијама о илирским стварима и славенским уопште, биће захвална Ђудини за овај

⁴⁾ Chiudina Dr. Giacomo. Cenni biografici per M. B(an) riprodotti dal giornale illustrato »La Domenica« del 15 giugno 1890 N. ro 24. Zara. Prem. Tipo-Litografia Vitaliani. 1890.

дар који јој он чини. Он, који се сада налази у Трсту, гдје изгледа да се посвећује одгоју дјецe, дао је нашем листу четврто (!) коло трагедије Владике, с насловом »Serto della Montagna«, које доносимо овдје испод нашим читаоцима⁵⁾.

Осим споменутог одломка превода »Горског вијенца«, Ђудина је у »Osservatore Triestino« штампao још и пет других. Попис оних бројева листа »Osservatore Triestino« у којима су објављени одломци превода »Горског вијенца« од Јакова Ђудине први је донио Павле Поповић⁶⁾, а по овоме донио је тај попис у најновијој својој библиографији превода »Горског вијенца« на стране језике д-р Љубомир Дурковић-Јакшић, само без напомене који су то одломци⁷⁾. Према Поповићу ти одломци би били слиједећи: »Osservatore Triestino« 1847, бр. 125 (17 окт.), 132 (3 нов.), 144 (1 дец.), 154 (24 дец.) и 1848 бр. 5 (12. јан.), 18 (5. март.). Пошто превод није познат данашњој литератури о преводима Г. в., то ћу њему још ово додати. Он садржи коло V (Нови Граде), коло II (Чашу меда), део појаве Драшкове (Бјеше игре), други монолог игуманов (Ја сам прошá), коло VI (Бјеше облак), коло I (Бог се драги); сваки одломак у по једном од бројева«. Ђудина је дакле, као што сам могао утврдити, превео стихове: 1210—1226, 563—602, 1531—1577, 2486—2520, 2622—2647 и 198—268.

Међутим, осим у листу »Osservatore Triestino«, неки од тих одломака објављени су и по другим листовима у Далмацији, а који нису били познати Павлу Поповићу, док је д-р Дурковић само неке од тих забиљежио. У Задарском листу »La Gazzetta di Zara« објављени су слиједећи одломци превода »Горског вијенца« од Јакова Ђудине:

1) Kolo quarto (!) della tragedia del Vladica, intitolato il Serto della Montagna). Бр. 88 од 8 новембра 1847, стих 1210—1226.

2) Kolo secondo della tragedia di Monsignor Vladica del Montenero. Бр. 89 од 11 новембра 1847, стих 563—602.

3) Dalla tragedia slava del Vladica di Montenero. Igumano Stefano. Бр. 103 од 30 децембра 1847, стих 2486—2520.

4) Kolo Dalla tragedia del Vladica di Montenero. Бр. 8 од 27 јануара 1848, стих 2622—2647.

5) Kolo primo della tragedia Slava del Vladica del Montenero. Бр. 60 од 16 новембра 1848, стих 198—268.

У својој библиографији д-р Дурковић навео је одломке штампане у листовима »La Dalmazia Costituzionale«, »Osservatore Dalmato« и »Corriere Italiano«. Како пак ти подаци нису у свему тачни, а ни потпуни, то ћу их на овом мјесту допунити. У листу »La Dalmazia Costituzionale« у бр. 13 (а не у бр. 15) од 10 августа 1843

⁵⁾ Наведено према задарском листу »Gazzetta di Zara« бр. 88 од 8 новембра 1847.

⁶⁾ Нав. дјело, стр. 217.

⁷⁾ Прилози стогодишњици Горског вијенца, Београд 1947, стр. 23.

под насловом »Kolo. Dalla Tragedia Slava del Vladika di Montenero Si danza cantando« штампан је превод шестог »Кола« (стих 2622—2647). У »Osservatore Dalmato« штампани су одломци:

1) Kolo quarto (!) (стих 1210—1226). Осим тога још и pjesma Мустај кадије [La bella Fatima] (стих 1855—1873). Ове одломке додао је Ђудина на крају преведеног чланка из »Lloyda« под насловом: »Il Montenero e il Vladika Pietro Petrovich II« у бр. 194 од 5 децембра 1851.

2) Frammento del Gorski vienaz del Vladika Pietro Petrović. Бр. 163 од 12 октобра 1852, стих 563—602.

До листа »Corriere Italiano« (бр. 240 од 1852), који наводи д-р Дурковић, нисам могао доћи у приморским библиотекама, те не могу пружити никакве податке о том одломку. И Поповић и Дурковић навели су даље превод Ђудине у првој књизи »Canti del popolo slavo« (Firenze, 1878) и у »Storia del Montenero (Crnagora) dai tempi antichi fino a' nostri« (Spalato, 1882). У овим дјвјема књигама Ђудина је допунио и преиначио поједине одломке, и уз извјесна објашњења донио садржај »Горског вијенца« са уметањем преведених одломака у прози и стиху.⁸⁾ У књизи »Canti del popolo slavo« Ђудина је уз напријед наведене одломке додао још преводе стихова 269—290, 691—713, 1077—1121, 1503—1528, 1733—1752 и 2407—2437, а у књизи »Storia del Montenero« још и стихове 1044—1074.

У вријеме док је Ђудина објављивао поједине одломке по листовима, дао је двије варијације другог »Кола« (стих 563—602).

У првом преводу почетни стихови гласе:

»Non vi fu labbro che di mel di tazza
Col cuor giocondo si bevesse interra.
Poiche cuor tinta è di fiel! Tazza di dolce
Chiede tazza d' amaro. — E se mesciute,
Son più facili a bersi.«⁹⁾

На другом мјесту ти исти стихови преведени су овако:

»Labbro non bebbe ancor tazza melata
Che non avesse fiel! — Tazza di dolce
Chiede tazza d' amaro. — E se mesciute
Son più facili a bersi.«¹⁰⁾

⁸⁾ Приказ са садржајем "Горског вијенца" дао је Giovanni Franceschi под насловом »Critica. Gorski vienac. Istoričesko sobitje pri sveršetku 17 vieka. Sočinjenje P. P. N. Vladike Cernogorskoga, U Vežu Slovima s. o. o. Mehitarista 1847« у мјесту »La Dalmazia« у бр. 23 и 24 од 10 и 17 јуна 1847 (стр. 182—183, 187—199). На страни 189—190 Франчески је дао у слободном преводу монолога владике Данила (стих 1—88). О Ђ. Франчески (рођ. у Омшљу 21 септ. 1810, а умро 1862 у Сплиту) писао је Бузепе Ферари-Купшић у "Biografie e necrologie d'illustri e benemeriti Dalmati« (Задар, 1874, стр. 78—79).

⁹⁾ Gazzetta di Zara, бр. 89 од 11 новембра 1847.

¹⁰⁾ Osservatore Dalmato, бр. 163 од 12 октобра 1852.

Разлике у преведеним стиховима, поред горњег, има и између појединих штампаних одломака по листовима и оним објављеним у књигама. Према томе постоје три штампана дјелимична превода »Горског вијенца« од Јакова Ђудине. Први по листовима у многоцем се разликује од остала два у »*Canti del popolo slavo*« и »*Storia del Montenegro*«.

Чим је изашла збирка »*Canti del popolo slavo*«, осврнуо се подуљом критиком на превод »Горског вијенца« Луко Зоре¹¹⁾, који на крају своје критике пише: »Ми смо разгледали оно што је најбоље узео да превађа г. Ђудина и нанизали смо наше примједбе. Али треба да читујемо да има комада лијепо преведенијех те смо управ радосни да је г. Ђудина показао ова наша зрна бисерна Талијанима«¹²⁾. Милан Решетар пак у уводу једног издања »Горског вијенца« каже о том преводу слиједеће: »Пријевод је много слаб било да га гледаш сама собом било да га успоредиш са фрпскијем оригиналом, и ја га само зато спомињем да се зна да га има«¹³⁾.

Послије превода Ђудине, »Горски вијенац« је још три пута превођен на талијански језик, од којих су два штампана, и то од Ивана Николића¹⁴⁾ и Умберта Урбаниа¹⁵⁾, док је превод Петра Касандрића из 1926 године остао у рукопису¹⁶⁾. Ради илустрације наводим прва четири стиха из другог »Кола« (Чашу меда), одакле ће се моћи видјети етапни развој у превођењу »Горског вијенца« на талијански језик:

¹¹⁾ Pretres književni. Slovinac, Dubrovnik, П/1879, br. 2, str. 26—29.

¹²⁾ Исто, стр. 29.

¹³⁾ Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Увод и коментар написао Др. Милан Решетар. У Загребу штампала: "Дионичка тискара" 1890, стр. 78.

¹⁴⁾ Il Serto della Montagna. Quadro storico del secolo XVII di P. Petrovich-Njegus. Traduzione dal serbo di Giovanni Nikolic. Fabriano prem. stab. tip. Gentile 1902, — Оцјена овог превода од J. Nagy у »Archiv für slavische Philologie« 1906, Bd. XXVIII, sc. 418—421.

¹⁵⁾ Il Serto della Montagna. Quadro storico della fine del secolo XVII. Versione di Umberto Urbani. Commento di Milan Rešetar. Garzanti-Editore, Milano, Tip. Garzanti 30 8 1939. — На Урбанијев превод критички се осврнуо М. Решетар у "Прилозима" Павла Поповића 1940, књ. XIX, св. 1—2, стр. 186—190. Урбани је на Решетарову критику одговорио чланком "О моме преводу "Горскога вијенца" на италијански" у "Српском књижевном гласнику", н. с. LXI, бр. 1, 1 септембра 1940, стр. 41—45.

¹⁶⁾ Први пут је Касандрић превео неколико одломака као наводе уз чланак под насловом »Pietro II Petrović-Njegoš. La traslazione delle sue ceneri nel Lovćen« у часопису »L' Europa Orientale«, Roma, V/1925, № XI. Након тога прихватио се превођења чланица »Горског вијенца«, који је и превео, изузев "Посвете". О Касандрићевом преводу писао је Анте Петровић у чланицама »»Gorski vijenac« u talijanskom jeziku« (Novo Doba, Split, br. 79 od 4 aprila 1926) i »Njegosev »Gorski vijenac« u talijanskom prijevodu« (Obzor, Zagreb, br. 126 od 4 juna 1939). О животу и раду Касандрића писао је Петровић у чланку »Petar Kasandrić. (1857—1926.)« (Novo Doba, Split, br. 131 od 9 juna 1926).

»Labbro non bebbe ancor tazza di melle,
 Senz'averne beüta una 'seconda
 D'amarissimo fiel. Tazza d' amaro
 Chiede tazza di dolce; e se mesciute,
 Son più facili a ber!«

(Ћудина, 1878)

»Gioia e dolor soltanto
 Per lo gran mar del essere! Mortale
 Non apre a gioia l'ale
 Del sen, che inesorato
 Il dolor non le serri. E lui beato
 Che ognora incontra con sereno viso
 Del duol lo strale e di letizia il riso.«

(Николић, 1903)

»Mai di miele l'uom gusta una coppa
 che una poi di fiel non l'amareggi;
 giova al nappo amaro uno di miele,
 bevonsi più facile commisti.«

(Касандрић, 1926)

«Nappo di miele ancor nessuno bevve,
 nappo di fiel che amar non l'abbia fatto;
 nappo di fiele vuol nappo di miele:
 mescolati è più facile vuotarli.«

(Урбани, 1939)

Док су Ћудина, Николић и Урбани преводили »Горски вијенац« у стиху тзв. »verso sciolto«, дотле је Касандрић по угледу на алкејске оде Ђозуе Кардучиа успио да пренесе Владичин десетерац на талијански језик, те да има, као у нашем језику, исти ритам. Завршујући ове податке о првом преводиоцу »Горског вијенца« на талијански језик, заслуга је Ћудине у томе што је својим покушајем превода »Горског вијенца«, иако фрагментарно, први упознао талијанску публику са истим, након чега су уследили и други преводи, а од којих је једино Касандрић, као добар познавалац и једног и другог језика, успио да даде у преводу на талијански језик, у колико је то могуће, смисао и дух бесмртног Његошевог дјела.

Душан П. Берић

ОМЕТАЊЕ ШТАМПАЊА »СЛОБОДИЈАДЕ«

Дописник Србских новина јављао је са Цетиња крајем 1851 године: »Послије смрти покојног господара остало је више мали парчета стихотворни дјела и једно дјело под насловом »Слободијада«.